

Praktisk guide till
bättre hälsa

Friska får

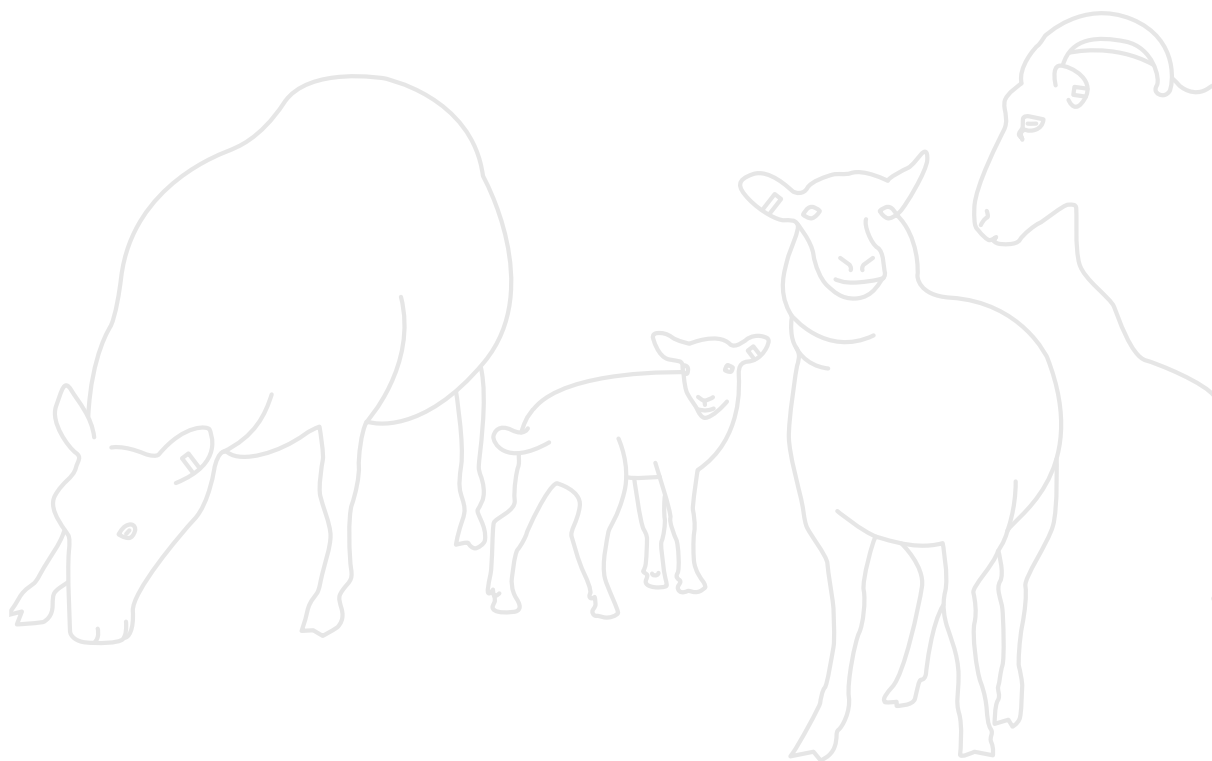
Broschyren "Friska får" är en handledning i praktisk hälsokontroll av får. Den är riktad till fårägare som vill förbättra hälsan bland sina får. Det är vår förhoppning att även andra, till exempel rådgivare och kontrollanter, kan ha nytta av broschyren.

Vi vill tacka vår referensgrupp som har granskat texten och bidragit med synpunkter.

"Friska får" är inte en handbok i sjukdomar eller hur man åtgärdar dem. Här hänvisar vi till annan litteratur och till besättningsveterinär, Fårhälsovården och kursverksamhet.

Augusti 2010

Åsa Lindqvist Karin Granström Kalle Hammarberg

Innehåll

Friska djur är lönsamma djur	6
I din dagliga kontakt med fåren	6
Om något eller några får avviker.	12
Bra att göra då och då.	14
Under lamningsperioden.....	21
Inför betessläppningen	27
Inför baggsläpp	28
Val av livdjur	32
Hur du gör en utförligare hälsokontroll.....	42
Hantering	58
Avlivning	68
Mer att läsa	70

Friska djur är lönsamma djur

Arbetet med fåren blir lättare och roligare om de mår bra än om det förekommer problem. Därför är det en fördel att kunna upptäcka avvikelser eller problem hos djuren och i miljön, och kunna ingripa på ett tidigt stadium. "Friska får" är en handledning i hur du själv kan kontrollera att dina djur mår bra. Det gäller både kontroller som du kan göra dagligen och regelbundet, och sådana som du kan göra vid speciella tillfällen som under lamningsperioden och inför baggsläpp. Broschyren ger också råd om hur du kan välja ut livdjur bland dina får och lamm på ett sätt som gynnar hälsan i din besättning. Under kapitlet om hantering får du praktiska tips om hur du kan göra för att samla och flytta en flock och när du ska ta undan och sätta ett enskilt djur för närmare undersökning.

Du kan även använda "Friska får" som en uppslagsbok. I varje kapitel finns checklistor som sammanfattar råden i korta punkter. Dessa kan du använda som "kom ihåg" inför olika situationer eller åtgärder.

I din dagliga kontakt med fåren

Gör det till en vana att varje gång du är bland fåren, t.ex. vid utfodringen, stå still en stund och bara titta och lyssna på dem. Om du blir van att läsa djurens signaler när allt är normalt blir det lättare att upptäcka när något inte är som det ska.

Vid utfodringen;
stå still en minut
och titta. Ser allt
normalt ut?

Lyssna på dina får

När du närmar dig flocken kan du höra om det är lugnt eller oroligt. Fåren låter olika om de är hungriga eller om de är missnöjda av andra skäl. Om mödrar och deras lamm tappar kontakten med varandra bräker de mer än normalt. Ett lamm som har hamnat utanför sin box låter annorlunda än ett som letar efter sin mor. Har en tacka lammat kan du ibland höra det på de andra tackorna.

Hör du hosta? Enstaka djur kan hosta sporadiskt. Om flera djur hostar kan det bero på dammigt foder eller att de har fått lunginflammation.

Titta på dina får

Är fåren alerta och intresserade?

Håller fåren ögonen på dig och hunden? Visar de intresse för människor eller ljud de inte känner igen? De flesta får är nog med att hela tiden observera en främmande person eller en hund.

Kontrollera att fårens blick är klar och pigg. Slö blick och ointresse hos ett djur kan tyda på att det inte mår bra.

Ett friskt får har klar och pigg blick och speglade öron.

Öronen speglar också hur pigga och alerta fåren är. De ska vara riktade snett framåt och följa ljud. Om ena eller båda öronen hänger kan det vara ett tecken på sjukdom.

Är fåren lugna eller oroliga?

Om fåren hanteras på ett lugnt sätt som de är vana vid, och det finns foder och vatten tillgängligt, är det i allmänhet lugnt i besättningen. Men i vissa situationer kan djuren bli oroliga, stressade eller bråka med varandra. Märker du detta, undersök varför.

Är det bara några djur som verkar oroliga kan det bero på mobbing. Ett mobbat djur kan bli bortstött eller stängat. Större och tyngre djur kan mota bort mindre och svagare vid foderbordet. Vuxna tackor kan mobba bagglamm om de har en mer intressant, vuxen bagge, i närheten. Ett får med annorlunda lukt eller avvikande färg kan bli mobbat.

Kliar sig fåren
mycket?
Se efter om de
har löss.

Under betäkningsperioden är det naturligtvis mer rörelse i flocken: tackorna söker upp baggen och vice versa. Om tackorna har kommit i brunst och bagglammen inte är frånskilda kan de jaga tackorna så att de inte får någon lugn stund.

Om du har flera baggar kan de börja bråka med varandra under brunsttider.

Tips!

Ser du att en ny tacka i besättningen blir bortstött av de andra, kan du prova att sätta på den ett halsband som suttit på en äldre bagge. Mobbingen från de övriga djuren kommer av sig när de känner bagglukten.

Äter fåren som de ska?

Det är bra om du i samband med den dagliga utfodringen kontrollerar att alla djur är intresserade och äter av fodret.

Kommer alla djur fram när du utfodrar?

Om du ser att ungtackor och gamla tackor äter långsamt kan det bero på att de ömsar eller har tappat tänder.

Kan alla djur äta samtidigt när du ger kraftfoder? När små individer fodret så att de får i sig tillräckligt?

Dricker fåren vatten?

Det är viktigt att fåren dricker tillräckligt med vatten. Törstiga får har minskad aptit och äter mindre. Om fåren inte har druckit av vattnet som de fått, betyder det inte alltid att de är otörstiga. Vattnet kan vara osmakligt eller nedsmutsat. Titta därför om det har kommit foder eller träck i vattenkoppar eller vattenbaljor.

De tycker inte heller om vatten som är för kallt eller för varmt. Försök ge dem vatten som håller 10–20 grader.

*Gör rent vatten-
hoar dagligen
och diska ur
dem minst
två gånger i
veckan. Skvätt/
häll ut vattnet
i en hink, inte i
ströbädden.*

Utomhus föredrar fåren tyvärr ofta att dricka vatten ur pölar, bäckar eller andra smutsiga vattensamlingar, även om de har tillgång till rent vatten. Det kan leda till att fåren får diarré.

*Stängsla bort
smutsiga vat-
tensamlingar*

Hur betar sig flocken på betet?

Om fåren sprider sig eller bräker mer än normalt på betet kan det bero på att betet tryter. Flytta fåren till bättre bete eller tillskottsutfodra dem.

Om det är praktiskt möjligt, passa på att räkna djuren när du ser till dem på betet. Då kan du upptäcka tidigt om något djur fattas. Det kan ligga och trycka någonstans för att det är sjukt eller, i värsta fall, ha dött.

Stanna en stund och iaktta dina djur på betet. Räkna dem och se efter att alla får möjlighet att dricka vatten och äta mineraler.

Tips!

En metod att upptäcka om betet är tillräckligt är att alltid ha en höbal under tak tillgänglig för fåren. Har de inget intresse för höbalen är betet förmodligen tillräckligt. Ökar intresset för höbalen kan det bero på att betet inte fyller fårens behov.

Checklista

DEN DAGLIGA KONTAKTEN

- **Gör den till rutin**
- **Lyssna** efter annorlunda ljud
- **Titta** efter om fåren
 - är alerta, följer dig eller hunden med ögonen och öronen
 - är lugna
 - har aptit
 - dricker vatten
 - är normalt samlade/utspridda på betet
- **Räkna dina djur på betet**

Om något eller några får avviker...

Får är extrema flockdjur som oftast gör samma sak samtidigt. Om ett får avviker på något sätt kan det vara sjukt.

Får visar sällan att de är sjuka förrän de inte längre klarar av att "spe-
la" friska. Så när du ser att fåret är sjukt, är det ofta mycket sjukt.
Ingrip snarast möjligt för att undersöka och behandla djuret.

Lägg märke till djur

- som inte är aktivt i foderhäcken eller när du ger kraftfoder
- som ligger kvar när de andra går upp, eller har svårt att resa sig
- som har svårt att röra sig eller haltar
- som är ointresserat av dig, verkar slö eller apatisk
- med hängande öron och/eller slö blick
- med rinnande ögon
- som hostar eller flåsar
- med diarré
- med tovig ull
- som kliar sig mycket
- som har magrat av snabbt
- som har ojämnt juver

*Lägg märke till
djur som går
för sig själv eller
som ligger kvar
när de andra
går upp.*

Det är bra om du kontinuerligt dokumenterar avvikelser och sjukdomar: skriv upp djurets identitetsnummer och vad för "fel" det har. Glöm inte att ha anteckningsboken med i stallen under lammningsperioden. Då kan du upptäcka mycket, till exempel svår förlossning, dåliga modersegenskaper, stora spenar, missbildningar.

Tips!

Gör en markering i din stalljournal för tackor som inte bör tas ut till avel och som inte heller bör lämna avkommor till avel.

Ta hand om och undersök djur som inte mår bra

Mät kroppstemperaturen. Vuxna får har normalt 38,5–39,5 grader, medan små lamm kan ha upp till 40 grader utan att det anses vara feber.

Kroppstemperaturen mäts i ändtarmen, gärna med en digital termometer.

Lägg handen på hungergropen på vänster sida för att känna våmmens sammandragningar.

Se om fåret andas onormalt. Normal andningsfrekvens är 12–20 andetag per minut men ökar ända upp till 100 andetag per minut om djuret är stressat, har feber eller ont någonstans. Räkna våmmens sammandragningar. Våmmen ska röra sig 10–12 gånger på fem minuter.

Flera sjukdomar kan vara smittsamma redan när man ser de första symtomen. Dit hör till exempel smittsamt muneksem och hosta. Isolera djuren i en sjukbox och undersök djuret närmare där. Isolera även djur som är så matt eller sjukt att det kan behöva lugn och ro. Erbjud djuret vatten eftersom det kan vara törstigt.

Om du är säker på att djuret inte har en smittsam sjukdom är det bra om sjukboxen är placerad i direkt anslutning till de övriga djuren så att de har syn och luktkontakt. Då minskar du den stress som det kan innebära för djuret att bli avskilt från flocken.

Kontakta veterinär

Om det är du som ansvarar för djuret: kontakta veterinär om du konstaterar att eller undrar om djuret är sjukt. Undersök djuret först så att du inte ringer i onödan. Till exempel kan ett djur som haltar ha ett balsnöre runt benet vilket hindrar det från att röra sig normalt. Ett får som ligger ner med huvudet vänt mot kroppen och inte kan röra sig kan ha fastnat med tänderna i ullen.

Tips!

Detta vill alltid veterinären veta:

- Har djuret feber?
- Äter det?
- Har det diarré eller hosta?
- Beter det sig konstigt?

Checklista

OM DU MISSTÄNKER ATT ETT DJUR ÄR SJUKT:

- Undersök djuret
- Ta temperaturen
- Placera det i sjukbox
- Ge det vatten och foder
- Kontakta veterinär

Bra att göra då och då...

Det är bra om du då och då gör andra kontroller. Dessa behöver du inte göra dagligen, men det är lättare om du inför en rutin för dem.

Hullbedöm djuren

För att bedöma hullet behöver du känna på fåren. Hullbedöm alla eller minst 20 (samma) tackor regelbundet, gärna varannan vecka. Då

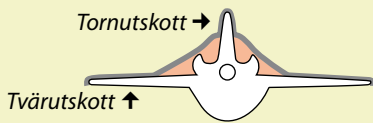

märker du om de plötsligt tappar hull och du kan korrigera foderstaten. Ha som mål att tackorna ska ha hullpoäng 3-4 under dräktigheten. Digivande tackor tappar normalt hull från ca två veckor efter lamningen. Är de däremot magra (hullpoäng 1 eller lägre) under digivningsperioden kan det vara ett tecken på att de hade dåligt hull före lamningen och/eller inte äter tillräckligt med lämpligt foder efter lamningen. Tackornas hull ökar vanligen inte förrän lammen vänjs av. Om enstaka tackor är magrare än andra kan det bero på hög ålder, tappade tänder eller sjukdom.

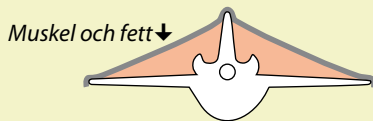
Lägg handen på ländryggen för att hullbedöma fåren.

Tvärsnitt av ländryggen

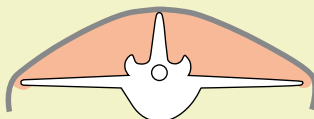
← Hullpoäng 1 = mager

Ryggen känns vass och du kan greppa runt tornutskotten. Du kan känna alla tvärutskotten och mellanrummen mellan dem. Du kan sticka in fingrarna under tvärutskotten.

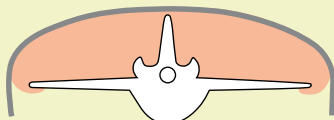
← Hullpoäng 2 = för lite hull

Utrymmet mellan tornutskott och tvärutskott är mer fyllt med muskler än hos en mager tacka, men ytan är fortfarande konkav. Du kan greppa runt tornutskottets spets. Du kan känna tvärutskottens ändar och sticka in fingertopparna under dem utan svårighet.

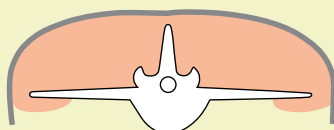
← Hullpoäng 3 = medelgott hull

Ryggen börjar kännas mer platt och du känner nu bara tornutskottens yttersta spetsar, som ett kulband under din handflata. Du kan inte längre känna enskilda tvärutskott vid lätt tryck och inte sticka in fingrarna under ändarna.

← Hullpoäng 4 = kraftigt hull

Ryggen känns platt och du kan urskilja tornutskottens spetsar med hårt tryck med handen eller fingrarna. Du kan inte känna tvärutskotten.

← Hullpoäng 5 = fet

Du känner varken tornutskott eller tvärutskott. Ryggen kan vara rundad.

Väg lammen

Väg lammen regelbundet så att du får ett mått på tillväxten. Tillväxten beror på anlag, utfodring av modern under dräktigheten och digivningen, utfodring av lammen och på deras hälsa.

Börja med att väga de nyfödda lammen. Väg därefter lammen till exempel vid betessläppning, avmaskning, avvänjning och varje/varannan vecka inför slakt. Med planering av utfodringen och betestillgången styr du lammens tillväxt. Ha som mål att beteslammen ska växa minst 250 gram per dag. Lamm som har lägre tillväxt än normalt kan vara känsliga för infektioner, parasiter och andra sjukdomar. Märker du vid vägningarna att lammen i en tvillingkull har växt olika fort kan det bero på att modern har någon form av juverfel. Undersök därför hennes juver.

*En våg kan vara
en lönsam
investering.
Fållor före och
efter vågen
underlättar
hanteringen.
Foto:
Lolo Sörelius.*

Se över fårens miljö

Luften inomhus

Fåren mår bra av torr och frisk luft i stallet. Fuktig luft kan bidra till spridning av lunginflammationer. Känn om fårens ull är fuktig. Detta är ett tecken på att stalluften är för fuktig, särskilt om fåren enbart vistas inomhus. I oisolerade stallar ska luftfuktigheten inte överstiga uteluftens fuktighet med mer än 10 %. I isolerade stallar ska luftfuktigheten vara högst 80 % om stalltemperaturen är över 10 grader. Vid lägre temperaturer kan luftfuktigheten vara 81-90%. Använd en hygrometer om du är osäker angående luftfuktigheten i stallet.

Luften ska också vara dammfri. Dammet kan till exempel innehålla mögel. Om du själv börjar hosta när du strör med halm eller delar ut hö, kan dammet även irritera fåren.

Tips!

Luktar det gödsel i stallet? Då är det dags att ströa!

Drag

Klumpar fåren ihop sig, trots att de har gott om utrymme? Det kan vara tecken på att det är dragigt i stallet. Fåren tycker inte om att vistas i drag. Känn efter med handen om draget kommer från dörrar, fönster eller väggar.

Kyla och värme

Får tål kyla mycket bra, bara stallmiljön är torr och dragfri. Nyklippta får kan däremot frysa, särskilt på vintern. De darrar och lägger sig gärna tätt tillsammans. Stäng dörrar och fönster några dagar och utfodra fåren med mycket grovfoder så att de kan producera värme. Det bästa är om du kan undvika att klippa fåren när det är kallare än - 5 grader. Lamm kan också frysa och behöva värmetillskott, till exempel värmelampa i lammkammaren, under de kyliga årstiderna.

Utrymme

Besök fåren när de sover eller idisslar. Har alla plats att ligga? Se även om det finns tillräckligt med plats för passager för fåren, och att lammen har plats att springa och hoppa. Om det är för tätt mellan individerna kan en del bli stressade, särskilt tackor som ska lamma. Djurskyddsföreskrifternas bestämmelser är minimimått och fåren mår bättre om de har större utrymme än så.

Under sommaren vill fåren ha tillgång till en skuggig viloplats på betet. Placera om möjligt även vattenkar, mineraler och saltsten i skuggan.

Gruppindelning

Är dina tackor ojämna i hullet? Har du flera bortstötta lamm? Är det oroligt i flocken? Det kan bero på att det är för många får i gruppen. Gruppindela efter ålder, hull, lammade/olammade etc. Fåren trivs bäst om de inte är fler än 50 djur i varje grupp. Individer som mobbar, tränger bort de andra från foderbordet eller knycker andras lamm kan du placera i egen box eller i annan grupp.

En bred port, eller flera öppningar som är minst 1,2 meter breda, är bra när fåren ska förflytta sig ut och in i stallet.

Ströbädd

Fastnar det gödsel under skorna när du går i ströbädden? Det kan vara en signal om att det är dags att lägga på mer halm. Halmåtgången ökar under högdräktigheten och digivningen när tackorna får mer foder. Den ökar också på grund av att det blir fler djur på samma yta, liksom om ensilaget är blött. Räkna med en halmåtgång på 80-150 kg per tacka och år.

Tips!

En bra tumregel är att ströa dagen innan det behövs!

Långstråig halm ger en torr och inbjudande ströbädd.

Foderhäckar

Om fåren har skavsår på halsen kan det bero på olämpliga foderhäckar och/eller att fåren har svårt att nå fodret.

Drar de ut ensilage på ströbädden eller på marken? Då finns det risk för att tackorna äter spillet senare och blir smittade av listeriabakterier.

Låt inte ensilagespill bli liggande på marken. Ta bort det varje dag eller åtminstone när du kör ut en ny bal till fåren.

Belysning

Bra belysning gör det lättare för dig att se till djuren och att arbeta i stallet. En tumregel kan vara att det inte ska finnas några mörka hörn där djuren vistas. Djuren känner sig trygga om det finns nattbelysning. Det underlättar även för dig när du besöker stallet på natten, till exempel under lamningsperioden.

Ligghall

Utnyttjar fåren ligghallen? Läger sig djuren hellre utomhus, vid ligghallsväggen, där de utsätts för takdropp eller snöras? Det kan bero på att ligghallen är felkonstruerad eller är placerad på ett sätt/ställe så att djuren känner sig otrygga i den. Fåren vill ha fri sikt framför ligghallen. Att servera tillskottsfodret inomhus kan vara ett sätt att locka in dem i ligghallen.

Checklista

BRA ATT GÖRA DÅ OCH DÅ....

- Hullbedöm tackorna
- Väg lammen
- Se över fårens miljö
 - Luften inomhus
 - Drag
 - Kyla och värme
 - Utrymme
 - Gruppindelning
 - Ströbädd
 - Foderhäckar
 - Belysning
 - Ligghall

Under lamningsperioden

Under lamningsperioden behöver du rikta särskild uppmärksamhet mot tackor som snart ska lamma, nylammade tackor och deras lamm. Du kan sänka lammdödligheten genom att tillbringa mycket tid i fårhuset under denna period. Vaka över lamningarna och ge förlossningshjälp om det behövs.

Tackor med nyfödda lamm mår bra av att vistas för sig själva i en lamningsbox. Det kan vara bra att flytta över tackan och hennes lamm till lamningsboxen när hon fött fram det första lammet. Där fullföljs sedan förlossningen. Om du flyttar tackan innan det första lammet är fött kan hon bli stressad av att skiljas från flocken. Det finns då risk att förlossningen avbryts eller fördröjs. Om du väntar tills hon fött fram alla lammen, kan de komma bort från tackan eller bli ”knyckta” av en annan tacka.

Gå gärna en kurs i lamningshjälp! Här tränar vi lägerättningar av foster.

Placera lamningsboxarna lättillgängligt för att underlätta tillsynen. Ett eluttag i närheten underlättar uppsättning av värmelampor.

Titta helst till tacka och lamm i lamningsboxen flera gånger per dag. Ge tackan och lammen möjlighet att i lugn och ro präglas på varandra. Om du har möjlighet kan det vara lämpligt att vänta med att väga och märka lammen tills präglingen är klar (efter 1–4 dygn). Däremot är det vissa saker som är bra att kontrollera direkt när förlossningen är klar:

Tackan i lamningsboxen

Kontrollera att tackan dricker och äter med god aptit. Se efter att hon tar hand om lammen, slickar dem och hjälper dem mot spenen. Om hon inte reser sig, lägg fram de nyfödda lammen till tackan så att hon kan slicka dem och ”prata” med dem. Då hjälper du dem att etablera kontakten och lammen stimuleras att försöka ställa sig upp.

Förvissa dig om att juvret är friskt, att det kommer ut mjölk och att lammen diar. Känn igenom hennes juver och mjölka ur två kraftiga strålar ur varje spene.

En tacka med normala modersinstinkter ”visar” juvret för lammet samtidigt som hon nosar det i baken.

Lammen i lamningsboxen

Lammen står normalt upp inom 10-30 minuter (varierar med ras och kullstorlek). Om något lamm inte ställer sig upp själv kan du behöva hjälpa det på fötter. Det är alltid bäst att försöka få lammet att dia själv, så du slipper föda upp det med flaska. Försök få lammet att söka sig till spenen genom att killa det runt ändtarmen – det simulerar att tackan nosar på lammet. Stoppa in spenen och tryck ut lite mjölk i munnen på lammet.

Om lammet verkar slött, inte aktivt söker eller vill ta spenen, eller om tackan inte vill släppa till lammet, var då beredd att ge lammet råmjölk. Mjölka ur tackan eller tina fryst råmjölk. Ge helst lammet råmjölken med magsond.

Om det är kyligt i stallet eller om något lamm är mindre än normalt, häng en värmelampa över lamningsboxen. Värmelampan ska vara godkänd för stall.

Titta på lammets navel. Om den blöder, sätt på en navelklämma eller knyt om en stark tråd.

En magsond kan du köpa till exempel från LG-produkter. Det följer med en beskrivning av hur sondmatning går till. Är du osäker, be en veterinär visa dig på ett friskt lamm!

Innan tacka och lamm lämnar lamningsboxen

Innan du släpper ut tackan och hennes lamm ur lamningsboxen, kontrollera återigen att tackans juver är friskt och att lammet diar och verkar mätt.

Se och känn på lammets navel om den är inflammerad (svullen, öm-mar).

Titta efter missbildningar som inåtvända ögonlock, tvekönhet, gomspalt, för kort underkäke. Läs mer om missbildningar på sidan 36.

Anteckna samtliga missbildningar, så du kommer ihåg att ta hänsyn till dem vid val av livdjur.

Väg lammen innan de lämnar lamningsboxen. Normala födelsevikter ligger på 4-5 kg, något mindre om det är många lamm i kullen och för allmogefår, och något mer för enfödda köttrasfår. Är dina lamm mindre än normalt kan du behöva korrigera tackornas utfodring under dräktigheten.

Inåtvända ögonlock är smärtsamt för lammet. Kontakta veterinär för hjälp med behandling.

Tackan och lammen i flocken

Släpp tackor med lamm från lamningsboxarna till mindre grupper först. Det ska helst inte vara fler än 10 tackor med lamm i gruppen. Iaktta tackan och lammen i gruppen: hittar de varandra? Månar tackan om alla sina lamm?

Om du möter ett irrande och hungrigt nyfött lamm när du kommer till fåren, kan det vara ett "knyckt" lamm. Det finns dräktiga tackor som är så "lammsjuka" att de stjälar andras lamm. De passar på medan mamman krystar fram det andra lammet och inte kan försvara det första. Det "knyckta" lammet blir snart hungrigt och svagt.

Det kan också vara ett lamm till en tacka som lammar första gången och fått två lamm. Hon kan glömma sitt första lamm och bara ta hand om det andra hon fött fram.

Stödmata lammet och försök få mamman att acceptera det. Ta undan den tjuvande tackan.

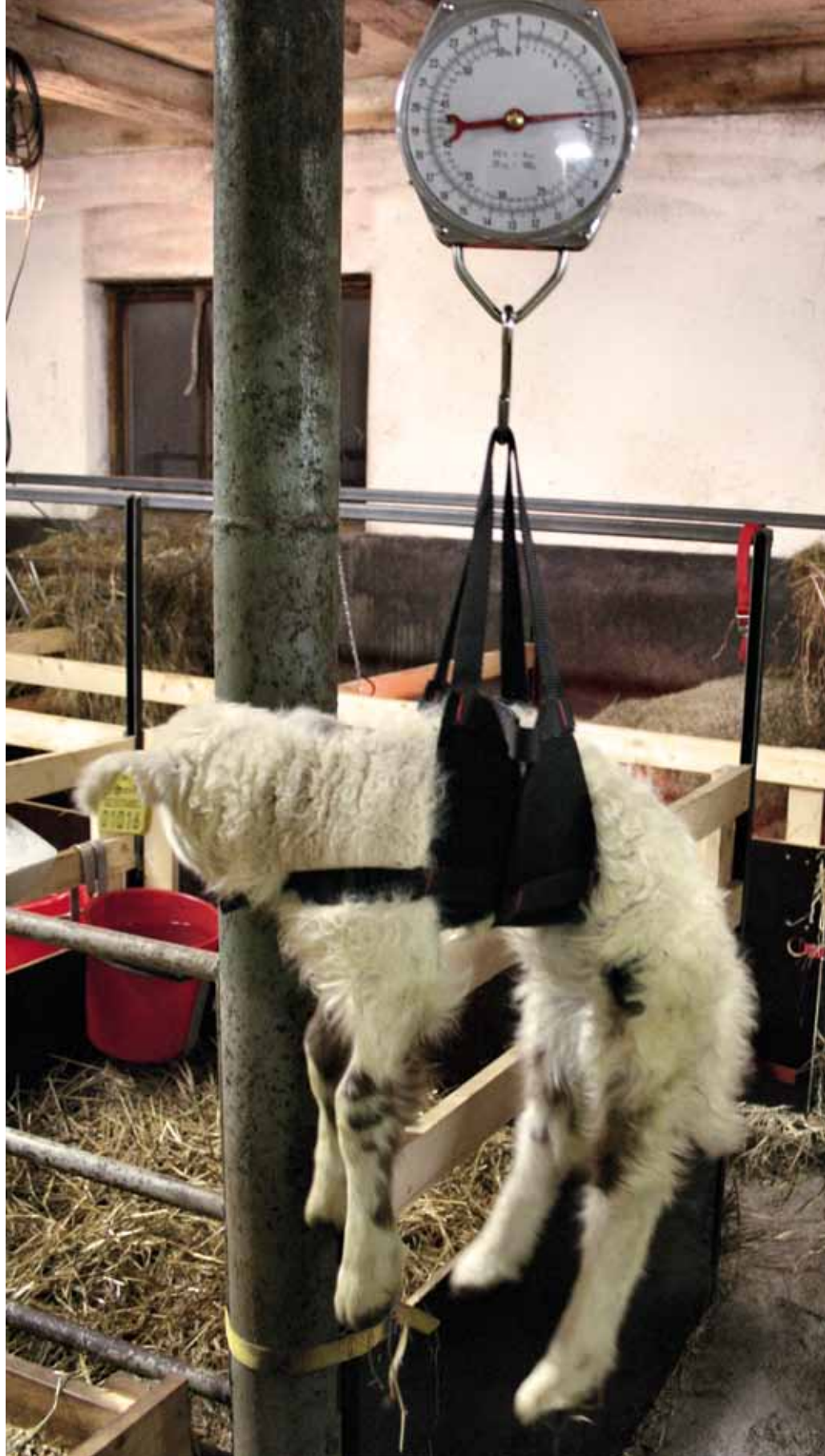
Du kanske hittar lamm som är blöta av urin i nacken. Sådana lamm tjuvdiar andra tackor än sin mor bakifrån och blir då ofta urinerade på. Undersök lammets mor: hon kan ha juverinflammation, ha för lite mjölk eller ha stött bort lammet. Stödmata lammet.

När alla djur blivit fodrade och vattnade ska det vara tyst i flocken efter ett tag. Enstaka skrikiga lamm kan vara ett tecken på begynnande juverinflammation hos mamman. Det kan också bero på att en tacka stött bort ett lamm eller att ett lamm hamnat i fel box. Leta upp lammets mor och försök åtgärda missnöjet.

*Ett nerkissat
lamm har för-
sökt tjuvdia
andra tackor
än sin mamma.*

*Lammens
födelsevikt
påverkas av
utfodringen av
tackan under
dräktigheten
och antal lamm
i kullen.*

Checklista

UNDER LAMNINGSPERIODEN

- Flytta tacka med nyfödda lamm till lamningsbox
- Titta till tacka och lamm flera gånger per dag
- Kontrollera att tackan dricker och äter och att hon tar hand om sina lamm
- Känn igenom juvret, provmjölka
- Kontrollera att lammen ställer sig upp, diar och verkar mätta
- Häng in värmelampa
- Kontrollera lammens navel
- Titta efter missbildningar
- Väg lammen
- Kontrollera att tacka och lamm fungerar i större grupp
- Titta efter hungriga eller nerkissade lamm
- Lyssna efter skrikiga lamm

Inför betessläppningen

När du väl har släppt ut flocken på bete kan det vara svårt att få tag på dem igen. Därför kan det vara bra att gå igenom djuren innan du släpper ut dem.

Ta träckprov och/eller avmaska tackorna en-två veckor före betessläppningen. Då kan du undvika att tackorna sprider parasitsmitta till lammen på betet.

Känn igenom tackornas juver så att du inte råkar släppa ut en tacka som har juverinflammation eller annat juverfel. Det är betydligt svårare att upptäcka juverfel när tackorna är på bete än inomhus.

Tackorna och baggarna har ofta förvuxna klövar efter stallperioden. **Kontrollera fårens klövar** och verka dem vid behov före betessläppningen.

Om dina får brukar få många fästingar och fästingburna sjukdomar är det bra om du behandlar alla djuren med **fästingförebyggande medel** (så kallade pour-on preparat). Gör behandlingen dagen innan eller samma dag som betessläppningen sker. Upprepa behandlingen efter tre veckor.

Behåll helst sjuka djur inne, om de behöver extra vård eller behandling. Släpp bara ut dem om du är säker på att du kan få tag i dem på ett enkelt sätt.

Checklista

INFÖR BETESSLÄPPNINGEN

- Ta träckprov på och/eller avmaska tackorna
- Känn igenom tackornas juver
- Kontrollera fårens klövar och verka vid behov
- Behandla eventuellt mot fästingar
- Behåll sjuka djur inomhus

Inför baggsläpp

För att få så många tackor dräktiga och så många lamm som du önskar, behöver baggen/arna vara "fit for fight"! Det är bra att förbereda betäkningsperioden i god tid, senast två månader före baggsläpp.

Undersök baggen

Undersök helst avelsbaggen vid två tillfällen: första gången två månader och andra gången strax innan han släpps för betäckning. Följ gärna checklistan "Kontrollera hos baggar och bagglamm" på sidan 54. Observera baggen dagligen från två månader före betäckning. Då har du chans att upptäcka eventuella problem så snart som möjligt.

Feber, sår på pungen eller smärta, till exempel hälla, försämrar spermakvaliteten. Kontakta omedelbart veterinär för behandling av baggen.

Undvik stress, till exempel transport eller miljöombyte, under denna tid.

Baggar som är av en säsongsbunden ras har sexualsäsong precis som tackorna men inte i lika hög grad. De behöver få en viss "**ställtid**", dvs. en tid som de vänjer sig vid att det är betäkningsperiod. Sådana baggar kan inte producera optimalt antal lamm om de släpps direkt, utan tillvänjning, till brunstiga tackor. Du kan vänja baggen i samband med att du brunstsynkroniserar tackorna.

Se gärna till att baggen får **motion** så att han är i bra kondition inför betäckningarna.

Baggen behöver ha gott hull (**hullpoäng 3½–4**) att ta av eftersom han kommer att magra under betäkningsperioden. Det är inte heller bra om han är för fet – då kan han bli slö och få nedsatt befruktningsförmåga.

Klipp **klövarna** vid behov. Kontrollera noga att baggen inte har fotröta eller annat som kan leda till hälla.

Ett tecken på könsdrift: baggen nosar en brunstig tacka i blygden, drar upp överläppen ("flemar") för att känna lukten mer intensivt.

*Om du har sommarbetäckning:
klipp helst baggen på pungen
om den är ullbevuxen.
Ge honom tillgång till en
skuggig och sval liggplats,
vid behov inomhus.
Foto: Anna Johansson*

Klipp baggen i god tid före betäckningarna. Lång ull under buken kan skada penis när baggen skaftar ut för betäckning. Avlusa baggen om du ser att han har löss eller klåda som kan bero på löss.

Avmaska baggen om han inte är i bra hull och du misstänker att det kan bero på parasiter.

För att undvika att baggen får urinsten behöver han **äta salt** och **dricka vatten**. Extra tillskott av **E-vitamin och selen** kan vara bra för att öka baggens fertilitet.

Behandla sommarbetäckande bagge mot **fästingar** – detta är viktigt för att motverka att han inte får feber på grund av den fästingburna sjukdomen anaplasmos. Behandla honom var 3:e vecka från 2 månader före betäckning och under hela betäckningsperioden.

Om du släpper **flera baggar till samma grupp tackor** bör baggarna vara vana vid varandra först. Annars kan de ägna mer tid och kraft åt att markera sin rang än att betäcka tackorna. Ställ dem i en box som inte är så stor att baggarna kan ta sats och stänga varandra hårt. Låt dem vistas där 10-12 dagar eller tills de har gjort upp rangordningen.

Under brunstsäsong är det viktigt att **baggar, som har var sin tackgrupp, skiljs åt effektivt**. Lantrasbaggar har stark könsdrift och kan få "mord i blick" när de ser eller känner lukten av andra baggar. Sker betäckningarna inomhus behöver du vara beredd att ordna höga, täta boxväggar mellan baggarna. Utomhus kan du behöva dubbla stängsel med mellanrum emellan. Kötrاسبaggar brukar inte vara lika benägna att slåss som lantrasbaggar.

Tips!

I en flock med ungbaggar som bråkar kan du placera en större och äldre bagge. De övriga vet då vem som är "kung", och bråket mellan ungbagarna minskar.

Undersök tackorna

Gå gärna igenom livtackorna vid två tillfällen: i samband med avvänjningen och strax före baggsläpp. Checklistan "Kontrollera hos tackor och tacklamm" på sidan 58 kan vara till din hjälp.

Vänj av lammen senast två månader före betäckningsstart. **Känn samtidigt på tackornas hull:** om några tackor är magra behöver de **tillskottutfostras** under denna tid, antingen med ett kraftigt bete eller med kraftfodertillskott. Tackorna behöver ha hullpoäng 3–4 vid början av och under betäckningssäsongen. Tänk på att det tar 6–8 veckor att öka hullet ett poäng, till exempel från 2 till 3. Riktigt magra tackor bör skickas till slakt. Banta feta tackor eftersom det finns risk att de inte får normal brunst eller inte får tillräckligt många lamm.

Vid den dagliga tillsynen och vid undersökningarna enligt checklistan, tänk särskilt på att kontrollera om någon tacka har symtom på **juverinflammation** som kan ha blossat upp efter avvänjningen.

Klipp gärna tackorna före betäckningen. Klippningen kan ge en flushing-effekt om tackorna äter mer efteråt. Den kan också ha en brunstsynkroniserande effekt, dvs fler tackor kommer i brunst samtidigt och därmed blir lamningsperioden kortare.

Vänstra bilden: tacka i kraftigt hull.

Högra bilden: mager tacka.

Foto: Annika Arnesson

Checklista

INFÖR BAGGSLÄPP

BAGGEN

- Undersök avelsbaggen två månader och strax före baggsläppet
- Daglig tillsyn innan och under betäckningsperioden
- Kontrollera hullet, tillskottsutfodra vid behov
- Undvik stress
- Motion
- Kontrollera könsdriften
- Klipp ullen och verka klövarna
- Se till att han har salt och vatten
- Ge extra E-vitamin och selen och avmaska vid behov
- Behandla mot fästingar
- Undvik baggslagsmål

TACKORNA

- Vänj av lammen minst två månader innan baggsläpp
- Undersök tackorna vid avvänjningen och strax före baggsläpp
- Kontrollera hullet; tillskottsutfodra om det behövs
- Kontrollera om någon tacka har fått juverinflammation efter avvänjningen
- Klipp tackorna

Val av livdjur

Det är både roligare och mer ekonomiskt att ha friska lättskötta djur än sjuka djur som behöver passning och extra omvårdnad. Välj därför ut de djur som har de bästa förutsättningarna för att må bra och fungera väl i besättningen.

Tips!

Välj i första hand ut livdjur som har varit friska. Ur denna grupp väljer du sedan ut de djur som har bra hull och god exteriör. Sist väljer du djur efter de produktionsresultat som du har satt som mål i besättningen.

Val av livdjur ur egna flocken

Temperament och modersegenskaper

Det är en stor fördel om fåren har ett **lugnt temperament och är tama**. Det minskar stressen både för djuren och för fåraherden vid hantering av fåren. Tyvärr kan dock alltför tama djur vara lätta att stjäla eller tjuvslakta.

Välj tackor som har **bra modersegenskaper**. Tackor som lammar första gången är oerfarna och kan därför vara sämre mödrar än vuxna tackor. Avla på tackor som har haft lätta lamningar och fött upp sina lamm på normal tid, utan sjukdomar hos tacka eller lamm.

Ett sätt att få fåren mer vana vid dig är att du dagligen rör dig bland dem och tar på dem.

Juver

Välj tackor som har en **bra juverform och lagom stora spenar**.

Behåll inte tackor som har haft **juverinflammation** eller som du hittar juverknölar hos. Risken är stor att juverinflammationen återkommer nästa digivningsperiod. Dessutom kan hennes lamm sprida bakterierna till andra tackor.

Om juvret släpar i backen när det fylls med mjölk, har tackan **”droppjuver”**. Ligamenten som juvret hänger i har blivit uttänjda eller gått av. Detta är en ärftlig defekt som ses till exempel hos dorsetrasen. Dessa tackor och deras avkomma bör inte användas i avel.

Exteriör

Generellt ska tackor och baggar ha en exteriör som gynnar hållbarhet och funktionsduglighet. Det betyder bland annat att de ska ha **bra bett, riktiga benställningar, friska klövar och rak rygglinje**. Avla på djur som har en parallell benställning när du ser på djuret bakifrån och framifrån. Klöven skall ha korrekt form och ha bra hornkvalité.

*Korrekt
benställning,
framifrån.*

Benställningar nedärvs i stor utsträckning och har stor betydelse för djurens hållbarhet och hur klöven slits. Behåll därför inte hastrånga, knätrånga eller hjulbenta djur. Avelsdjur ska inte heller ha för vinklade eller för raka hasar, vara tåvida eller tåtrånga.

Klövform och hornkvalitet går också i arv. En tacka med problemklövar får ofta döttrar med samma bekymmer.

*Till vänster:
Krumma fram-
ben ("hänger
i knäna") och
veka kotor.*

*Till höger:
Raka hasar
disponerar för
ledproblem och
betäcknings-
svårigheter.*

Baggar

Baggar ska ha friska och normalstora könsorgan. Exteriört bör de inte vara för smala mellan frambenen.

Lamm

Välj **lamm** som har varit friska och har vuxit bra. Granska produktionsresultat och hälsostatus hos föräldrarna och deras andra avkomor.

Behåll inte **magra lamm**, eller lamm som vuxit dåligt.

Välj helst **inte flasklamm** som avelsdjur. De binds inte till sin mor på samma sätt som diande lamm och får inte sitt naturliga beteende i flocken. Bagglamm som fötts upp som flasklamm kan tappa respekten för människor. Du kan inte jämföra ett flasklamms värde som avelsdjur med övriga lamm i flocken.

Ärftliga sjukdomar och exteriöra fel

En del sjukdomar och missbildningar eller exteriöra fel är ärftliga. Det kan ibland vara svårt att spåra varifrån anlaget kommer på grund av invecklad arvsång. Exempel på bevisat ärftliga och misstänkt ärftliga fel, där djur och avkomma bör tas ur avel, finns uppräknade i rutan nedanför.

Om du är osäker på om en sjukdom är ärftlig eller inte, utgå från att den är ärftlig. Missbildningar, nedsatt fruktsamhet och svagfödda lamm kan bero på inavel. Använd en obesläktad bagge vid nästa beäknings.

ÄRFTLIGA EGENSKAPER (KÄNDA ELLER MISSTÄNKTA)

Inåtvända ögonlock

Under- eller överbett, avsaknad av underkäke

Krokacke

Stora huvuden (köttraser)

Felställda ben ex. veka kotor, rakhasighet, uppskjutande bogblad, krokiga ben

Bredklöv

Långa, stora eller mycket små spenar

Droppjuver

Sluten ändtarm

Pungbråck, ljumskbråck

Kryptorkism (avsaknad av en eller båda testiklarna), underutvecklad testikel

Slidframfall

Tvekönthet

Navelbråck, navelblödning

Dåliga modersegenskaper

Dåligt lynne, dålig stängselrespekt

Hög sjukdomsfrekvens

Tips!

Om en tacka har aborterat eller fått dödfödda lamm behöver hon inte gå till slakt av dessa skäl. Är abortorsaken en smittsam sjukdom som toxoplasmos har hon blivit immun mot sjukdomen. Hon aborterar därför inte av denna orsak nästa lamningssäsong.

Checklista

VAL AV LIVDJUR

VÄLJ

- Lugna och tama
- Bra modersegenskaper
- Juver och spenar med normal storlek och form
- Riktiga benställningar, rak rygg
- Friska klövar
- Normala könsorgan
- Lamm som vuxit bra

UNDVIK

- Juverinflammation, knölar i juvret
- Felaktiga benställningar, dåliga klövar
- Magra lamm
- Flasklamm
- Ärftliga missbildningar

Val av livdjur från andra besättningar

Det är stor risk att få in smittsamma och andra sjukdomar när man köper eller lånar in djur från andra besättningar. Med följande åtgärder kan du minska riskerna.

Köp från så **få besättningar** som möjligt och helst sådana som du känner till.

Kontrollera att besättningen har ett giltigt **maedi-visna (MV) fritt status** – be att få kopia på **intyget**. Köper du en hel besättning med MV-fritt status och vill upprätthålla detta, ska du anmäla besättningen till Fårhälsövården för provtagning inom ett år efter köpet.

Be också om ett **intyg** av säljaren att han/hon inte har haft **hätta** hos sina får och lamm och inte fotbadat dem förebyggande mot **fotröta**.

Blankett för fotröteintyg samt information om fotröta och MV-programmet hittar du på Svenska Djurhälsövärdens webbsida.

Köp gärna djur från besättningar som kan ge dig kopia på **uppgifter om härstamning och produktionsresultat** (antal lamm per tacka, lammdödlighet, antal dagar till slakt etc.) till exempel från Elitlamm. Det ger dig en bättre uppfattning om vad du kan förvänta dig av de nyinköpta djuren än om du köper från någon utan dessa uppgifter.

Besök ursprungsbesättningen

Om du köper eller lånar ett djur är det inte säkert att det är representativt för sin ursprungsbesättning.

Det djur som du köper eller lånar kan verka friskt, medan till exempel hosta, diarré eller hälta kan förekomma bland de andra fåren. Gör därför om möjligt ett **besök** och titta på hela besättningen.

Titta efter....

Se till att alla djur **står upp och rör sig** när du granskar dem – ett liggande djur kan vara ett sjukt djur! Titta om de har **diarré** som kan tyda på problem med parasiter eller bakterier. Försök att upptäcka om några djur **haltar** och undersök i så fall klövarna och klövspalterna på dessa - titta efter missbildade eller trasiga klövar eller fotröta. Se efter om djuren verkar vara i god **kondition** och har glansig **ull**. Se om de är onormalt nervösa eller rädda.

Lyssna efter ...

Lyssna efter **hosta**. Om flera djur hostar kan det bero på smittsam lunginflammation som kan sprida sig till din besättning.

Fråga om ...

Fråga om det har förekommit **smittsamt muneksem** eller **inåtrul-lade ögonlock** de senaste åren. Fråga också om det har förekommit andra **sjukdomar eller problem**. Det är bra att få en uppfattning om djurets/djurens parasitstatus, så att du kan undvika att få in parasiter som inte finns i din besättning (till exempel *Haemonchus* eller *Nematodirus battus*) eller resistens mot avmaskningsmedel. Fråga om säljaren har **tagit träckprov** och be att få se resultatet av dessa. Vilka **avmaskningsmedel** har han/hon använt de senaste tre åren? När avmaskades djuren senast?

Transportera de nya djuren i rengjorda och desinficerade fordon, eller i fordon som du tidigare använt enbart till dina egna djur .

Checklista

KÖP/LÅNA DJUR FRÅN

- så få besättningar som möjligt
- MV-fria besättningar
- de som kan ge dig intyg angående fotröta
- de som har uppgifter om härstamning och produktionsresultat
- besättningar som du kan besöka för att göra din egen bedömning
- de som ger besked om parasitstatus, träckprovsresultat, avmaskningsrutiner

Titta gärna på djuren tillsammans med säljaren och köp friska individer med goda produktionsresultat.

När djuret kommer till din gård

Tänk på att alltid sätta nya djur i **karantän!** Det är viktigt för att du ska kunna upptäcka problem och för att eventuella smittor ska hinna avklinga. Samma sak gäller om ditt djur har varit i kontakt med får från andra besättningar, till exempel om du har lånat ut en bagge för betäckning. Karantänsvistelsen ska vara i minst tre men helst sex veckor. Djuret behöver också tid att vänja sig vid den nya omgivning. Baggar kan till exempel få en svacka i fertiliteten i samband med den stress som miljöombyte innebär och behöver tid att akklimatisera sig. Om du vill köpa en ny bagge behöver du alltså planera köpet i god tid innan det är dags för betäckningssäsongen!

Karantänen kan vara en box i fårhuset som inte hyser andra får under tiden, eller egen betesfälla. Låt inte dina djur gå i fälla bredvid, utan ha minst en fälla emellan.

Gör en **hälsokontroll** av djuret/djuren när du hämtar djuren eller när de kommer till din gård. Följ gärna checklistan för hälsounder-sökning, se sidan 48.

Fotbada nya djur när de går in i karantänen, alternativt doppar du en fot i taget i en 10 % lösning av zinksulfat. Klövarna ska vara rena före desinfektionen. Fotbadet syftar till att få bort ytliga bakterier som kan sprida fotröta. Upprepa fotbadet när du tar ut djuren ur karantänen. Granska klövar och klövspalt före varje fotbad så att du kan upptäcka eventuella klövsjukdomar. Läs mer om detta och var du köper zinksulfat på Svenska Djurhälsovårdens webbsida.

Fotbad för ett fåtal djur kan ordnas på ett enkelt sätt.

Avmaska djuret när det sätts in i karantänen, allra helst på transporten till din gård. Använd avermectinpreparat (t ex Ivomec, Noromectin) som är verksamt mot alla mag-tarmnematoder. Stora magmasken kan vara resistent mot andra avmaskningsmedel, av typ benzimidazol (t ex Axilur, Rintal, Valbazen). Om du vill använda något av dessa bör du därför ta träckprov från djuret och skicka för parasitologisk analys innan du avmaskar.

Det nya djuret kan ha med sig löss. **Avlusa** därför djuret i karantänen. Om det har lång ull, **klipp** djuret först. **Kontrollera klövarna** och verka dem om det behövs. Klippning, avlusning och klövverknig gör du lämpligen efter någon vecka, när det nya djuret har vant sig vid sin nya miljö.

När det är dags att släppa ihop det nya djuret med dina djur, släpp dem gärna tillsammans utomhus först. Då sprids inte eventuella smittor lika lätt som om du stänger in dem inomhus. Dessutom får det nya djuret möjlighet att dra sig undan om det blir avvisat av flocken.

Tips!

Det är bra om du kan låta några av dina slakttackor vara tillsammans med det nya djuret under karantänstiden. De kan då fungera som markörer om det nya djuret har med sig smitta som inte dina har immunitet mot, och tvärtom.

Checklista

NÄR DET NYA DJURET KOMMER TILL DIN GÅRD:

- Sätt det karantän i minst tre, helst sex veckor
- Desinficera klövarna med 10 % zinksulfatlösning vid ankomsten och innan djuret släpps till den egna flocken
- Avmaska med avermectin-preparat
- Gör en hälsokontroll
- Klipp det nya djuret vid behov, avlusa det
- Inspektera klövarna och verka dem vid behov

Hur du gör en utförligare hälsokontroll

Inför livdjursurvalet och inför betäckningssäsongen kan det vara värdefullt att göra en noggrannare undersökning av varje djur. Skaffa dig en rutin så kommer du lättare ihåg allt som behöver kontrolleras. Denna rutin kan du sedan använda vid fler tillfällen, till exempel när du köper/lånar nya djur eller om ett djur är sjukt.

Granska djuret på håll

Betrakta först djuret på lite avstånd. Då upptäcker du lättare vissa avvikelser, till exempel om det står eller rör sig onormalt, än när du har djuret nära dig. Granska **blicken** och **öronen** och om djuret **äter eller idisslar**.

*Betrakta först
djuret på lite
avstånd.*

Om djuret ligger ner, se till att det ställer sig upp och rör på sig. Se efter om det har **normala rörelser** när det ställer sig upp. Det ska inte visa osäkerhet som kan bero på smärta, eller röra sig stelt eller vingligt. Hälta hos tackor kan ha flera orsaker, till exempel juverinflammation, fång, stukning, skadad eller infekterad klöv. Ett normalt undantag är hälta, stelhet och orörlighet hos tackor som beror på bäckenfogupp-lösning före lamningen. Tänk på att det kan vara svårt att se hälta när djuren rör sig snabbt och galopperar.

Titta efter att det håller **huvudet och ryggen** på ett normalt sätt. En krokig hals kan bero på missbildning. Ett huvud som hålls snett kan bero på listerios eller öroninflammation. En krokig rygg kan bero på missbildning, på kolik eller andra smärtor.

Titta på **benställningar och ledvinklar** både när djuret står stilla

och rör sig i skritt. Den nedersta delen av benen är lättast att se om djuret står på en hårdgjord yta och inte i halmströbädd eller betesgräs.

Om djuret **hostar eller har snabb eller ansträngd andning** (uppspärrade näsborrar, pumpande bröstorg och buk) kan det ha en infektion i luftvägarna. Ibland märks inte detta förrän djuret rör sig snabbt eller blir stressat.

Om det är brunstsäsong, lägg märke till om baggarna visar **könsdrift** och tackorna brunst.

Undersök djuret

När du sedan tar tag i djuret, känn först på **hullet**. Djuret bör ha medelgott eller gott hull. Ett djur som har hullpoäng lägre än 2 är magert. Det kan ha fått för lite foder eller mineraler, men det kan också ha parasiter eller andra sjukdomar. Om djuret har hullpoäng 5 är det däremot för fett.

Passa på att känna och se på **ullen/pälshåren**. Ullen ska vara jämnt utvuxen över kroppen och ha en för rasen typisk lyster. Hoptovad ull kan bero på att djuret har löss och kliar sig mycket.

Raggig och matt ull kan bero på att djuret fått för lite eller dåligt sammanfattat foder eller att det har inälvsparasiter. Ofta är det mager samtidigt.

Fläckvis ullavfall beror ofta på proteinbrist, framför allt hos högdräktiga, digivande eller nyss avvanda tackor.

Titta djuret i bakändan – har eller har det haft **diarré**? Är det bara detta eller ett fåtal djur i samma grupp som har blöt avföring? Det kan bero på att just de individerna inte tål något som de andra tål, till exempel parasiter, bakterier i dricksvatten, proteinrikt bete. Ta reda på orsaken och åtgärda så att diarrén upphör. Behåll inte dessa djur i avel. Lös avföring kan fräta på huden och dessutom dra till sig flugor.

Titta och känn över hela kroppen efter **sårskador** eller **fluglarvsangrepp**. Smittsamt muneksem förekommer ibland som enstaka blåsor på benen.

Fluglarver kan snabbt bli otrevligt och ge fåren hälsoproblem. Klipp därför bort nersmutsad ull på djur som har diarré.

Titta efter om du ser **svullnader** på kroppen eller huvudet. **Navelbräck** känns tydligast på stående djur, men kan kontrolleras igen på sittande djur.

Tacka med bukbräck. En tacka med bukbräck bör inte betäckas utan gå till slakt.

Känn över **fram- och bakbenen**, särskilt över **lederna**, efter eventuella svullnader. Det kan tyda på ledinflammation, skelettskador eller tryckskador. Jämför med andra leder på samma djur eller med samma led på andra djur om du är osäker.

Undersök **klövarna** noggrant: behöver klöven verkas? Känn om klöven är svullen eller onormalt varm. Undersök klövkapseln. Finns det några sprickor eller fickbildningar, t ex hålvägg?

Hur ser huden i klövspalten ut? Den ska vara blek och hel. Rödaktig och svullen hud kan tyda på inflammation eller irritation. En smetig massa med speciell lukt kan bero på fotröta.

Vänstra bilden:
Hålvägg behandlas genom att den lösa klövväggen verkas bort.
Foto: Ulrika König.

Högra bilden:
Bredklöv är ärftligt.

Vänstra bilden visar en frisk klövspalt.
Högra bilden visar en klöv som har fotröta, grad 2.

Nu har turen kommit till **huvudet**: titta på **ögonen**, att de har klar blick och att det inte rinner tårar från dem. Det senare kan tyda på ögoninflammation men också på tillfällig smuts i ögonen. Titta efter att **näsborrarna** är torra. Snor kan bero på övergående förkylning men också på lunginflammation (hostar djuret?). Titta efter muneksem på **läpparna**: Det kan ses som en eller flera vätskefyllda blåsor eller som ett eller flera sår. Diande lamm kan få svårt att suga mjölk ur spenar på grund av eksem på läpparna eller i munnen.

Känn över käkarna – ibland kan djuren få **bölder** i huden eller underkäken.

Titta och känn över munnen och tänderna (använd handskar om det finns muneksem i besättningen!) efter **överbett** eller **underbett**. Känn utanpå kinderna över **kindtänderna** efter svullnader/förhårdnader eller eventuella gluggar på grund av tappade tänder. Förhårdnader kan bland annat bero på inflammation i en tandrot. Gluggar kan bero på naturlig tandömsning vid 1–2 års ålder eller hos gamla djur på tandlossning. Dra sedan ner underläppen och titta på **framtänderna**: här kan du se djurets ålder från födseln till 3–4 år. Kontrollera på vuxna djur att alla framtänderna är kvar, att de inte är nedslitna eller är inflammerade i tandköttet. Djur med defekta eller nedslitna tänder kan ha svårt att näringförsörja sig och bör inte fortsätta i avel.

Titta på munslemhinnan – är den ovanligt blek? Jämför med andra får om du är osäker. Bleka slemhinnor beror på blodbrist som kan orsakas av till exempel stora magmasken och stora leverflundran. Svarta får kan ha pigment i munslemhinnan så att det är svårt att se eventuell blekhet. Titta då på slemhinnan på insidan av ögonlocket eller i slidan.

Får med överbett.

Lindrigt muneksem.

Av tackans åtta framtänder har de fyra i mitten bytts till permanenta tänder; enbart de yttersta mjölk-tänderna är kvar. Tackan är därför ca två år gammal.

Det är nu dags att **sätta fåret** så att du kan inspektera buk- och ljumskområdet!

Titta och känn efter eventuellt navelbråck. Om det är säsong för **fästringar** upptäcker du dem lättast i ljumskarna. Det kan vara lättare att inspektera **klövarna** nu när fåret sitter. Kontrollera baggarnas könsorgan.

Det här ska du reagera på!

- För mager (<2) eller för fet (5)
- Matt, raggig, hoptovad ull eller ullavfall
- Lös avföring eller träckklumpar under svansen
- Blåsor eller sår som kan vara smittsamt muneke
- Fluglarvangrepp, sårskador
- Bukbråck eller flankbråck
- Svullna leder, dåliga klövar eller tecken på fotröta
- Rinnande ögon eller näsa
- Över- eller underbett
- Saknade eller nedslitna tänder.
- Bleka slemhinnor eller inflammation och sår i munnen
- Navelbråck
- Fästringar

Checklista

UNDERSÖKNING AV DET ENSKILDA DJURET

PÅ HÅLL

- Blick, öronspel
- Aptit, idissling
- Rörelser
- Huvudhållning, rygglinje
- Benställningar och ledvinklar
- Hosta, flåsningar
- Könsdrift, brunstbeteende

I NÄRKONTAKT

- Hull
- Ullkvalité, löss, fästingar
- Avföring (fluglarver)
- Sårskador, svullnader
- Ben och leder
- Klövar
- Ögon
- Näsborrar
- Läppar
- Käkar
- Tänder
- Navel
- Könsorgan (bagge, tacka, lamm)
- Juver (tacka)

Baggarnas könsorgan och könsdrift

Förutom de kontroller som beskrivs ovan är det viktigt att kontrollera könsorganen hos avelsbaggarna. En bagge som inte vill betäcka eller inte är fullt befruktningsduglig kan lämna en hel grupp tackor obetäckta. Lammantalet kan också bli lägre och lamningsperioden utdragen.

När du granskar baggen på avstånd kan du kontrollera hans **könsdrift** om det finns brunstiga tackor i närheten. En del baggar, särskilt ungbaggar, kan vara så upptagna av att leta upp brunstiga tackor och betäcka dem, att de glömmer att äta. Känn därför på baggarnas hull

regelbundet och utfodra dem vid behov. Andra baggar är "blyga" och betäcker aldrig när de känner sig iakttagna. Det faktum att en bagge betäcker är emellertid inte detsamma som att han kan befrukta tackorna.

Om baggen bär stämpeldyna kan du kontrollera att han har hoppat upp på tackorna.

Tips!

För att gardera dig mot att tackorna inte blir dräktiga kan du byta bagge mellan betäckningsgrupperna efter fyra veckor.

Medan baggen står upp kan du titta och känna på pungen med testiklar, bitestiklar och sädessträngar.

Titta och känn på **punghuden** så att där inte finns sår, bölder eller tecken på skabb. Detta kan ge en lokal inflammation som i sin tur minskar baggens fertilitet.

Därefter känner du efter att **testiklarna är rörliga** inuti pungen, dvs. att du kan skjuta dem upp mot buken och ner i botten av pungen. Om de inte är rörliga kan inte baggen dra upp testiklarna i buken när det blir kallt, och fertiliteten blir nedsatt.

Pung med skabbförändringar.

Håll om pung-
huden och
känn att du
kan röra tes-
tiklarna uppåt
och nedåt inuti
pungen.

Mät pungens omkrets med ett måttband. Yttertemperaturen ska vara minst plus 5 grader och helst över 15 grader, när du gör mätningen. Skjut ner båda testiklarna sida vid sida i botten på pungsäcken. Dra åt måttbandet så det ligger tätt intill huden runt om på det bredaste stället. Huden får inte bilda veck under måttbandet. Det finns speciella måttband för att mäta tjurars pungomkrets som går bra att använda till baggar.

Pungens om-
krets mäts här
med speciellt
måttband, men
det går lika bra
med ett vanligt
måttband.
Foto: Lennart
Söderquist.

Pungens omkrets varierar med ras, ålder och om det är normal betäckningssäsong. Generellt gäller att baggar från ras som får många lamm (till exempel finull) har större testiklar än andra raser. Baggar med stora testiklar har ofta bättre fertilitet än baggar av samma ras med mindre testiklar. På gotlandsfår brukar pungens omkrets vara 32–33 cm (minst 28 cm) om baggen är över 1½ år, 28–29 cm (minst 26 cm) om baggen är ca 6 månader. En vuxen bagge av medelstor-stor ras, till exempel suffolk, bör ha en pungomkrets på 36–38 cm ett par veckor före betäckningsstart. Det finns inte ”normalvärden” för pungomkretsen hos alla raser.

Känn därefter på **testiklarnas storlek och konsistens**. De ska vara ungefär jämnstora. Testiklarna är ca 10 cm långa och ca 6 cm breda hos en vuxen bagge. Vid tiden för betäckning och brunst ska du kunna jämföra testiklarnas hårdhet med en spänd muskel. Om en testikel är märkbart mindre kan det bero på en ärftlig missbildning. Om testikeln är mjuk kan det bero på att baggen inte är i ”säsong” eller på att testikeln är onormal. En öm och svullen testikel kan vara inflammerad – kontakta veterinär eller slakta baggen snarast av djurskyddsskäl. Tycker du att en testikel eller punghalva känns alltför stor och mjuk kan baggen ha ljumskbräck. Kontakta veterinär för bedömning om du är osäker. Använd inte en bagge i avel om den har någon form av ovan nämnda avvikelser.

Vid en hastig blick kan baggens pung se normal ut. Om du däremot känner på pungen kommer du att märka att ena testikeln och bitestikeln saknas (kryptorkid).

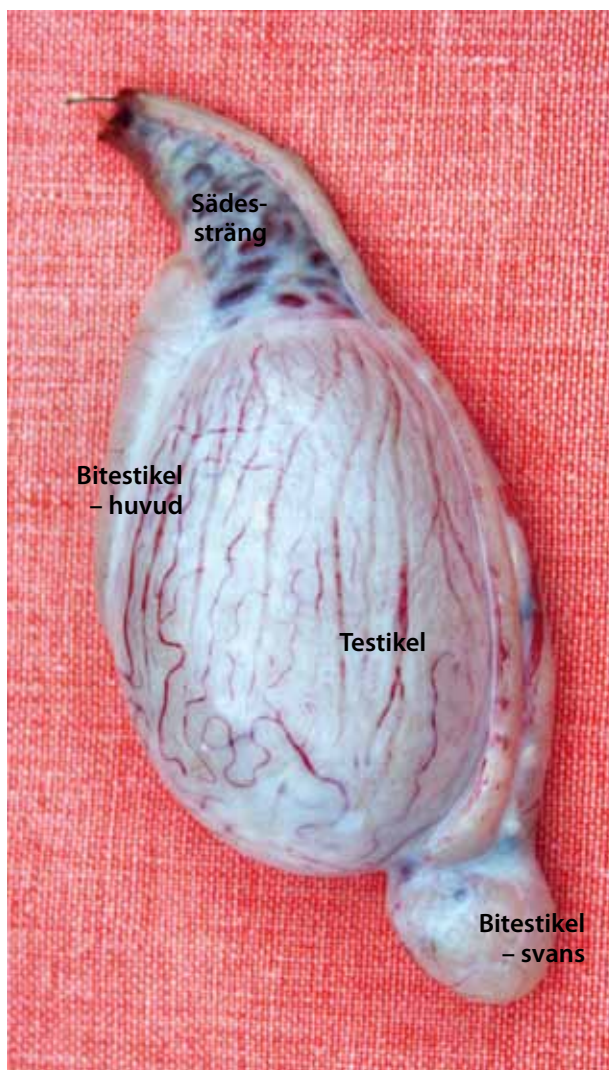

Bagglamm är i regel **könsmogna** när de är 4–6 månader gamla och har uppnått 40–60 % av vuxenvikten. Könsmognadens inträdande varierar mellan raser. Finullslamm kan bli könsmogna redan vid 4 månaders ålder, oxford down sällan före 6 månaders ålder. Om du känner att testiklarna är mjuka och bitestikelsvansarna är små är bagglammet inte könsmoget ännu. Sen könsmognad är ärftlig och sådana bagglamm bör du inte använda i avel.

Känn på **bitestiklarna**. Med träning kan du känna huvud, kropp och svans. Bitestikelsvansen ska hos en vuxen bagge vara stor som en valnöt och kännas fast men inte hård.

Känn även över **sädessträngarna**. Onormala svullnader här kan tyda på vätskeansamling eller bråck, vilket kan påverka baggens fertilitet. Använd inte en sådan bagge i avel.

*Det är viktigt att du känner på bites-
tikelsvansen – den
sitter som en ut-
buktning längst ner
på testikeln.*

Passa på när du sätter baggen att kontrollera penis, förhud och ljumskar.

Ta fram **penis** för att se att det inte finns sammanväxningar som hindrar baggen att få ut penis genom förhudsöppningen. Se efter att det inte finns sår eller flytningar på penis eller från urinröret som kan påverka baggens vilja att betäcka. Om det droppar urin eller blod kan baggen ha urinsten.

Titta på **förhuden** – inflammation här kan visa sig som flytningar. Om baggen tillåts betäcka kan han överföra smittämnen till tackorna. Kontakta veterinär för behandling av baggen eller slakta den.

Kontrollera att **urinrörets förlängning** är intakt. Urinrörets förlängning kan ha viss betydelse för baggens förmåga att befrukta tackorna. Här kan också urinstenar fastna vilket gör att baggen inte kan tömma urinblåsan. Om du ser urinstenar, kontakta veterinär omedelbart eller avliva baggen.

Ta fram penis för undersökning: se till att baggen sitter så upprätt som möjligt. Känn under pungen efter penis. Tryck penis uppåt samtidigt som du med andra handen för förhuden bakåt. Du kan behöva pröva en stund innan baggen slappnar av. Urinrörets förlängning ser ut som en 2–3 cm tråd vid ollonet.

Tips!

När baggens könsdrift är stark, under brunstperioden, är ljumskhuden röd-blåröd och körtlarna i ljumskarna är fyllda med gult sekret.

Det här ska du reagera på!

- Baggen är ointresserad av brunstiga tackor som söker upp honom.
- Sår, svullnader, bölder på pungen
- Testiklarna är inte rörliga i pungen
- Liten pung
- Ingen testikel (kryptorkid) eller ena/båda testiklarna är små
- Testikeln är onormalt mjuk
- Avsaknad av hela eller del av bitestikel
- För liten bitestikelsvans
- Svullen sädessträng, ljumskbråck
- Urinrörets förlängning utanför penis saknas.
- Flytning, blod eller urin från förhud och/eller penis
- Ingen rodnad i ljumskarna trots att det är betäckningssäsong

Checklista

KONTROLLERA HOS BAGGAR OCH BAGGLAMM

- Könsdrift, könsmognad
- Pung: hud, omkrets
- Testiklar: nedsläppta, förskjutbara; storlek, konsistens, symmetri
- Bitestikelsvansar: storlek, konsistens
- Sädessträngar
- Förhud
- Penis, urinrör

Tackornas och tacklammens könsorgan och juver

Förutom de faktorer som har beskrivits ovan under det enskilda djuret, bör du undersöka tackornas yttre könsorgan och juver.

Titta efter att **blygden** ser normal ut. Detta gäller särskilt tacklamm och galltackor som kan vara tvekönta. De kan visa detta redan som små lamm, men tvekönheten kan också utvecklas under första levnadsåret. Tacklammet får ofta ett bagglik beteende. De kissar ner sig beroende på att urinrörets mynning är vänd uppåt. Dessa lamm kan oftast inte bli dräktiga och föds därför upp till slaktlamm.

Blåsor eller sår på blygdläpparnas ut- och insida kan vara smittsamt muneksem. Smittan kan komma från baggen, så kontrollera hans förhud och penis.

Granska lite på avstånd och bakifrån **juvrets och spenarnas form**. Juvret ska vara väl ansatt vid buken, så kallat klotjuver. Om hon har hängjuver kan lammen få svårt att komma åt spenarna.

Tvekönat lamm har en slidöppning med förstorad klitoris.

En tacka ska ha bra juverform med två fungerande juverdelar och spenar.

Olika stora juverhalvor kan bero på juverinflammation, tilltäppt spene eller att lammet/lammen diat enbart ena juverhalvan.

Om ena juverhalvan är större än den andra bör du undersöka varför. Det kan antingen bero på att tackan har haft eller har juverinflammation i en juverhalva eller att hon ger di åt bara ett lamm. Det kan också bero på en förträngning i spenkanalen som gör att mjölken inte kommer ut.

Svullen, röd och öm juverhalva tyder på akut juverinflammation och ska behandlas med antibiotika. Prova att mjölka ur spenen. Obs! mjölka i ett kärl så att du undviker att sprida bakterier om det är juverinflammation. Då kan du också se om mjölken ser förändrad ut, vilket den brukar göra vid juverinflammation: flockig, vattnig, blodig eller tjockflytande.

Vid misstänkt juverinflammation kan du försöka att testa mjölken med s k **indikatorpapper** som ändrar färg om bakterier – dock inte alla sorters bakterier! -gör mjölken sur. Ännu säkrare är **CMT** där man med hjälp av en plastpaddel och CMT-vätska påvisar både förändrat pH och ökat antal celler (till exempel bakterier) i mjölken. Båda kan du köpa i lantmannabutiker. CMT fordrar närmare instruktion och övning för bedömning – prata med din veterinär.

Känn noggrant igenom båda juverhalvorna. Fatta juverhalvan i hela handen och pressa försiktigt tummen mot fingrarna. Känn utifrån och in mot den andra halvan, uppifrån och ner mot spenarna. En hård och oregelbunden knöl tyder på kronisk juverinflammation. Det fordrar övning att känna igen en inflammationsknöl och du kan behöva öva detta tillsammans med en veterinär.

Har tackan juverinflammation ska hon gå till slakt efter att ha fött upp sina lamm.

Titta och känn på huden – finns där sår? Sår på juvret eller spenarna kan vara inkörsport för bakterier som sedan kan ge juverinflammation. Var alltså noga med sårvården!

*Smittsamt munksem på spene.
Kontrollera noggrant om fler tackor
har blåsor eller sår på kroppen som
kan vara munksem.*

Foto: Emma Rosenmüller

Känn igenom **spenarna** och titta på spenspetsen. Det ska inte finnas några sår eller skador vid spenkanalens mynning. Fatta spenarna mellan tummarna och dina fingrar och känn igenom dem. De ska kännas mjuka i hela sin längd, utan knölar eller svullnader. Om det förekommer sammanväxningar i spenkanalen så kan detta kännas som en hård sträng, ett "sugrör", i spenen. Mjölken kan då inte komma ut genom spenen och juverhalvan blir obrukbar. Tackan bör inte betäckas igen.

Mycket stora spenar (och någon gång för små) är ett annat problem, framför allt strax efter lamningen. Lammen får svårt att fatta med läpparna om spenen och suga i sig mjölk.

Det här ska du reagera på!

- Onormalt stor klitoris (tvekönad tacka)
- Blåsor i eller på blygden
- Juverhalvorna är olika stora
- Hängjuver
- För stora eller för små spenar
- Svullen och öm juverhalva
- Hård(a) knöl(ar) i någon juverhalva
- Förändringar i mjölkens utseende
- Sår, smittsamt muneksem, på spenar eller juver
- "Sugrör" i spene

Checklista

KONTROLLERA HOS TACKOR OCH TACKLAMM

- Brunstbeteende
- Blygd: klitoris, hud, slemhinnor
- Juver: form, symmetri, storlek, knölar, ömhet, sår
- Spenar: form, storlek, spenkanal, sår
- Mjolk: utseende, lukt, smak, CMT, indikatorpapper

Hantering

Det är lättare och roligare att arbeta med fåren om du vet hur de fungerar i flock och känner till deras naturliga instinkter.

Hantering av flocken

Tänk först igenom vad du ska göra, till exempel flytta flocken, väga eller vaccinera fåren, avmaska dem.

Ordna med grindar och samlingsfålla så att allt är klart innan

du börjar flytta flocken. Får är vanedjur och lär sig snabbt om du gör på samma sätt varje gång du ska samla dem. Att flytta en fårflock går lättare om man kan **locka** dem med sig. Passa därför på att träna dem under stallperioden när du kan få närkontakt med dem. Lär dem att komma när du ropar på dem. Har du några särskilt tama tackor som följer dig, får du ofta hela flocken med dig.

Träna gärna fåren genom att flytta dem eller driva dem genom gångar och våg utan att du gör något annat med dem. Då är fåren vana när du nästa gång ska arbeta med dem.

Om du till exempel ska vaccinera eller avmaska djuren kan du antingen göra det i en **ränna** eller **samla dem i en fålla**. Se upp så att inte lamm eller småvuxna individer blir nertrampade.

Locka till dig fåren genom att ropa eller med hjälp av en hink med kraftfoder.

Tips!

Det är bra att märka djuren med märkstift eller märkspray allt eftersom du behandlat dem. Då är du säker på vilka djur som du har behandlat även om de skulle bryta sig ut och blanda sig med de obehandlade djuren.

Samlar du fåren i en fålla ska den vara så trång så att fåren inte kan springa omkring. Du ska själv kunna röra dig bland fåren.

Checklista

HANTERING AV FÅR

- Planera
- Ordna med grindar, samlingsfålla och/eller hanteringsränna
- Utnyttja flockinstinkten
- Var lugn

Hantering av enskilda djur

Utnyttja flockinstinkten: även om du bara ska ha tag i ett djur är det lugnast att driva samman hela eller delar av flocken först.

Använd en **herdestav** för att få tag i det djur som du vill ha, eller **träng ihop gruppen** så mycket så att du lätt får tag i djuret. För att minska djurets stress är det bra om du kan hantera det, t.ex. undersöka eller behandla det, i anslutning till flocken eller familjegruppen.

Dra aldrig ett får i ull – det kan göra lika ont på dem som om du själv blir dragen i håret!

Fåren går bra själva – det du i princip behöver göra är att **visa dem riktningen**. Det gör du genom att trycka dina händer och/eller ben mot den sida av fåret som du vill att det ska röra sig mot. Samma metod använder du när du vill hålla kvar ett får, till exempel för avmaskning. Om du vill **sätta ett får** är den enklaste metoden att först få omkull det genom att böja dess nacke. Nacken är stark och tål att böjas helt åt sidan. Benen är däremot bräckligare och kan skadas om du försöker ta i dem för att få omkull fåret.

Så snart fåret sitter ”rätt” och lutar sig mot dina ben, så slappnar det av.

På följande sidor ser du hur det går till att sätta ett får, att hålla fast och gå med ett får och hur man kan göra för att sätta en tung bagge.

Sätta ett får

1

För att sätta ett får, ställ det med dess sida mot dig, fårets bakdel mot ditt ben. Fatta om nosen och böj halsen så att huvudet vilar mot fårets kropp.

2

Tryck med ditt ben mot fåret som då trycker tillbaka, ta ett steg bakåt så att fåret tappar balansen. I detta läge kan du hjälpa till att lägga fåret genom att trycka med handen mot ryggen eller ta tag i ljumsken.

3

Så fort fåret har lagt sig ned reser du det upp i frambenet så att det sitter på bakdelen och vilar ryggen mot dina ben.

4

Hålla kvar och gå med ett får

1

Om du ska hålla kvar ett får: ta tag i fårets huvud, under hakan, och böj det lite uppåt. Tryck ditt ben mot djuret, så trycker fåret tillbaka och står still! Om det ändå är svårt att hålla djuret, ställ dig grensle över det och backa in det i ett hörn.

2

Om du ska gå med ett får, tänk på att fåret går mot trycket, dvs. mot din hand. Håll handen under hakan och styr djuret lite diagonalt i den riktning som du vill att fåret ska gå.

Sätta en tung bagge

En stor bagge kan vara tung att sätta. Här kan det vara bättre att böja upp det yttre frambenet och ta tag i ljumsken vid samma sidas bakben. Tryck med dina ben så att baggen tappar fotfästet och faller omkull. Så snart baggen ligger, lyft upp den i sittande ställning, så slappnar den av.

Arbetskydd

Får är mestadels säkra djur att arbeta med. Vid vissa situationer är det dock viktigt att vara uppmärksam.

Försök inte stoppa en framrusande flock

En framrusande flock styrs av flockinstinkten. Är flocken på väg in genom en dörr eller annan trång passage tar den inte hänsyn till om någon står i vägen. Försök inte stoppa fåren genom att ställa dig med benen i vägen. Fåren förstår inte att det skulle vara ett hinder utan tränger sig fram med hela sin kroppsvikt. Med lite otur finns det risk för att dina knän skadas.

Baggar kan vara opålitliga

Se upp för baggen! Vänd aldrig ryggen åt en frigående bagge, speciellt inte under brunst- och betäckningstid. Bagghuvudets höjd gör att en stångskada tar i knä, lår eller stuss/gren. Blir du omkullstängad, vänta med att resa dig tills en medhjälpare har fånglat baggen. Är du ensam, försök få tag i ett av baggens ben när den kommer fram för att fortsätta anfallet.

Sätt dig i respekt hos en ny bagge redan från början och visa vem som bestämmer. Ett sätt är att med en vidja eller ett spö upprepade gånger snärta (utan att skada) baggen på frambenen när han kommer nära. Håll på så tills baggen ger upp, vänder och går ifrån dig. Det brukar räcka med att du gör detta vid en eller ett par tillfällen så undviker baggen dig framöver.

Om du ska arbeta där en bagge vistas är det säkrast att binda upp honom eller att flytta honom till en egen fälla.

Ha alltid halsband på en bagge, och ett rep eller grimskäft till hands.

Tackor med starka modersinstinkter

En tacka med nyfödda lamm kan ha så starka modersinstinkter att hon försöker stänga dig. Släpp inte in små barn till en nylammad tacka om du inte är helt säker på att hon inte stängas!

Tips!

Ta tag under tackans haka och vänd huvudet lite uppåt när du kliver in i lamningsboxen.

En lugn och tam tacka blir inte störd av en välbekant persons besök.

Sjukdomar som kan smitta till människa

En del av de smittämnen som orsakar aborter eller svagfödda lamm kan drabba gravida kvinnor. Detta har ännu inte hänt i Sverige, så risken är minimal, men den ska inte helt uteslutas. Gravida kvinnor bör därför inte delta i förlossningsarbeten eller göra rent efter aborter. Var alltid noga med hygien när du arbetar med förlossningar.

Det finns några hudsjukdomar som kan gå över till människor. En är smittsamt munecksem, en annan är ringorm. Arbeta gärna med handskar och/eller tvätta händerna noggrant efter hanteringen av får med dessa sjukdomar. Kom ihåg att du själv kan sprida smittan till andra får och fårbesättningar med händer och kläder.

Avlivning

Tyvär sker oförutsedda händelser ibland och du måste kanske ta ett snabbt beslut att avliva ett djur för att förhindra att det lider. Skaffa dig mer kunskap om hur man avlivar djur genom att delta i kurser.

Om fåret är **kvar i flocken**, avliva det om möjligt där det är. Det är bättre att avliva det när "familjen" finns närvarande än att skilja från det före avlivning. Det djur som ska avlivas är lugnare, och de övriga fåren reagerar inte på att ett djur dör.

De lämpligaste alternativen vid bedövning före avlivning av sjuka och skadade får är att använda bultpistol, kulvapen eller hagelgevär. Vapenlicens krävs inte för bultpistol. Tänk på att **skott med bultpistol inte är dödande, enbart bedövande**.

För lamm under 14 dagars ålder är ett slag mot huvudet den lämpligaste avlivningsmetoden.

Efter att du har kontrollerat att djuret är ordentligt bedövat, ska du **alltid verkställa avlivningen genom avblodning**. När djuret är avlivat är du skyldig att kontrollera att djuret är dött. **Döden har inträtt när** djuret är totalt avslappnat, hjärtat har stannat och andningen har upphört.

Till vänster:
På får utan horn
ska du placera
vapnet i rät vinkel
mot skallens
högsta punkt.
Foto: Birgit Fag.

Till höger:
På får med horn
ska du placera
vapnets strax
bakom benåsen
mellan hornen
och rikta det
mot käkvinkeln.

*Avblodning:
skär av hals-
pulsåderna
genom ett djupt
snitt på framsi-
dan av halsen.
Foto: Birgit Fag.*

Checklista

BEDÖVNING OCH AVLIVNING MED BULTPISTOL OCH KNIV

- Gör i ordning bultpistol, extrapatroner, eventuella reservvapen och stickkniv. Kontrollera att du har den rätta styrkan på patronen för de djur du skall bedöva.
- Fixera djuret.
- Stå på ett säkert sätt så att du inte riskerar att skada dig själv eller medhjälparen med vapnet.
- Gör bultpistolen skjutklar (osäkra vapnet).
- Placera bultpistolen stadigt mot djurets skalle i rätt position och avfyr vapnet.
- Se upp så att du inte står i vägen när djuret faller eller sparkar.
- Ha reservvapen/extra ammunition till hands om bedövningen misslyckas.
- Kontrollera bedövningen genom att peta djuret i ögat och nypa det i nosen – djuret ska inte reagera. Om det reagerar, skjut ett skott till men inte på samma ställe.
- Avbloda snabbt och inom 60 sekunder, inom 15 sekunder på djur med horn.
- Lägg det döda djuret på lämplig plats och anmäl snarast till Svensk Lantbrukstjänst eller annan godkänd hantering.
- Journalför att djuret dött.

Mer att läsa

Facklitteratur

Byggnader för lammproduktion. Andersson F med flera.

Jordbruksinformation 8-2005. SJV

Djurskyddsbestämmelser Får & Get. Jordbruksinformation 14-2008. SJV

Fotröta hos får. König U, Björk- Averbil H. Fårhälsovården 2008.

Svenska Djurhälsovården

Får. Sjödin E med flera. 2007. Natur och Kultur

Får på bete. Rudby-Martin L. Jordbruksinformation 12-2006. SJV

Fåråret. Eggertsen J, Lindqvist Å, Stengärde L. 2010.

Länsstyrelsen Västra Götalands län

Hantering vid avlivning av får. Granström K, Fag B. Jordbruksinformation 3-2010. SJV

Helse og velferd hos sau. Vatn S, Hektoen L och Nafstad O. 2008. Tun Forlag AS

Klövård och klövsjukdomar hos får. Granström K, Olofson A.

Jordbruksinformation 2-2005. SJV

The Veterinary Book for Sheep Farmers. Hendersen D C. 1990. Farming Press Books.

Videofilmer

Djurvänlig hantering av får. Länsstyrelsen i Västra Götalands län

Exteriörbedömning av får. Länsstyrelsen i Västra Götalands län

Lamm året om samt Utfodring av tacka och lamm.

Länsstyrelsen i Västra Götalands län

Webbsidor

Jordbruksverket

- www.jordbruksverket.se

Lammproducenterna

- www.lammproducenterna.org

Länsstyrelsen

- www.lansstyrelsen.se

Svenska Djurhälsovården

- www.svdhv.org

Svenska Fåravelsförbundet

- www.faravelsforbundet.com

Författare: Åsa Lindqvist, Fä & Folk. Karin Granström, Hushållningssällskapet i Värmland. Kalle Hammarberg, Hudiksvall.

Referensgrupp: Ingrid Dahlberg, Övra Wannborga AB. Jesper Eggertsen, Länsstyrelsen i Västra Götalands län. Birgit Fag, Hushållningssällskapet i Jönköping. Andrea Holmström, Fårhälsovården. Erica Lindberg, LRF och Svenska Fåravelsförbundet.

Omslagsfoto: Matilda Birgersson.

Foto i inlagan: Författarna om inte annat anges.

Jordbruksverket
551 82 Jönköping
Tfn 036-15 50 00 (vx)
E-post: jordbruksverket@jordbruksverket.se
www.jordbruksverket.se

ISSN 1102-8025 JO11:12

Europeiska jordbruksfonden för
landsbygdsutveckling: Europa
investerar i landsbygdsområden